

Ismet Kasumović

(Sarajevo)

PREVOĐENJE KAO HERMENEUTIČKI POSTUPAK
(UZ ALI-DEDEOV PRIJEVOD IBN SINAOVE AJNIJE NA OSMANSKO-TURSKI
JEZIK)

Ibn Sinaova »Pjesma o duši« (Al-Qasida ar-ruhiyya) poznatija kao »Ayniyya« (al-Qasida al-'ayniyya) spada među značajnija poetska ostvarenja ovog filozofa i fun-gira kao jedna od glavnih pjesama u njegovom divanu. U literaturi o njoj postoje divergentna mišljenja, a neki istraživači čak smatraju da se njeni stihovi pogrešno pripisuju Ibn Sinau i da je to, u stvari, djelo arapskog pjesnika Ibn Šibla Bagdadija.¹ Među njima posebno se ističe arapski historičar Ahmed Amin koji napominje da se ova pjesma po svojoj formalno-jezičkoj strukturi i književno-estetskim vrijednostima izdvaja iz divana ovog filozofa i ni po čemu ne liči na njegove ostale stihove.² S druge strane, većina istraživača koji su se bavili izučavanjem filozofskog opusa Ibn Sinâa, ističu »ajnijju« kao njegovu najuspjeliju pjesmu. Rukovođen sličnim kriteriji-ma, priređivač kritičkog izdanja Ibn Sinaova divana, dr Husejn Ali Mahfuz, uvrstio je ovu pjesmu u divan.³

Kada je riječ o književnoumjetničkim vrijednostima ove pjesme, mišljenja su među istraživačima također podijeljena. Neki od njih, kao na primjer Šavki Dajf (Šawqî Dayf), poznati historičar arapske književnosti i profesor na univerzitetima u Kairu i Kuvajtu, »Pjesmu o duši« smatra suhoparnom, okoštalom i hermetički zatvo-renom strukturom koja kao takva i ne posjeduje osobitu književnoumjetničku vri-jednost.⁴ Slično mišljenje imaju i neki drugi književni teoretičari i historičari. Za razliku od njih, istraživači sa filozofskim obrazovanjem, historičari orijentalno-islam-ske filozofije, među kojim posebno treba spomenuti Ibrahima Madkura⁵ i Fathullaha Hulajfa,⁶ »Pjesmu o duši« ocjenjuju kao remek djelo refleksivne poezije, dajući joj počasno mjesto među stihovima na arapskom jeziku posvećenim duši. Hulajf piše da Ibn Sina, upravo ovdje, na najbolji način potvrđuje svoju predstavu o duši kao »neovisnoj supstanciji« (al-ğawaharu l-fard) i transcendentnom »ja« čovjeka što će kasnije detaljnije eksplicirati drugim svojim djelima. Svoju tezu on argumentira u komentaru i analizi pjesme kojoj je posvetio oko pedeset stranica u okviru studije o Ibn Sinaovu učenju o duši.⁷

1. Puno ime pjesnika je Muḥammad b. Ḥasan b. Yūsuf b. aš-Šibl al-Bagdādî. Živio je u Bagdadu u jedanestom stoljeću (umro 473/1080.) a poznat je po stihovima duboke mudrosti i refleksije, te kao medicinar. Usp. Ibn Abi Ušaybiyya, *Ṭabaqātu l-aʿibbâ*, al-Qâhira, 1299/1882, str. 333-340;

2. Usp. Aḥmad Amin, *'Ayniyyatu Ibn Sinâ*, Magallatu t-ṭaqâfa, al-Qâhira, 691/1952, str. 27.

3. Dîwânu Ibn Sinâ, Aḥragahû Husayn 'Alî Maḥfûz, Tahrân. 1377/1957.

4. Dr Šawqî Dayf, *Lugatu Ibn Sinâ*, Magallatu t-ṭaqâfa, al-Qâhira, 691/1952, str. 23-30.

5. Usp. Ibrâhîm Madkûr, *al-Muqaddima* (u Abû 'Alî Ibn Sina, Kitâbu š-šifâ', al-Qâhira, 1952, str. 11-13.

6. Usp. Faṭḥullah Ḥulayf, *Falâsifatul l-islâm*, al-Qâhira, 1976, str. 155-159.

7. Ibid. str. 149-204.

Prihvatajući ove ocjene profesora Hulajfa kao pokušaj objektivnog valoriziranja »ajnije«, željeli bismo da ukažemo na još neke karakteristike ove pjesme. Prije svega, treba istaći da je Ibn Sina svoju viziju duše detaljno izložio u poznatoj »Knjizi iscjeljenja« (*Kitâbu š-šifâ'*)⁸, te da je ovo jedan od njegovih rijetkih pokušaja da svoju misao iskaže i stihom. Kao što ćemo vidjeti, to je učinio u skladu sa kano-nima klasične arapske poetike koristeći pri tom sva raspoloživa sredstva, osobito metaforu, da bi što plastičnije transponirao svoje stavove o duši i u literarnoj formi dao sliku te »neovisne supstancije« predstavivši je u liku golubice (*warqâ'*) koja se uzima kao pojam čednosti i čistote. U tom smislu, njeno rodno mjesto predstavlja viši, duhovni svijet koji u hijerarhijskoj ljestvici bitka zauzima visoko mjesto. S druge strane, u ovoj pjesmi tijelo je predstavljeno kao »nebitak« i »ruševina« (*harâb*), a ovaj, niži svijet (*ad-dunyâ*) kao бесплодна pustinja (*šahrâ*) u kojoj je boravak duše samo privremen i prolazan, zla sudba, dugi, »neutješni jecaj« i prolijevanje suza bez prestanka. Stoga će ona, po mišljenju pjesnika, otići »ostavljajući sve iza sebe«, nestati iz kaveza i ugastiti se kao da nikad ni »sjala nije«. Istovremeno, njemu preostaje samo da lamentira nad tom sudbom i njenim jecajima, da bi na koncu zaključio kako je sve to »udarac zle sudbine« i samo privremeni pad »s razlogom« koji unatoč svemu ostaje tajna.

Ovako neoplatonističko viđenje duše, kao što je poznato, imalo je značajnog utjecaja na brojne mislioce i pjesnike u orijentalno-islamskom kulturnom svijetu, osobito one sufijski orijentirane kao što su: Ibn Arabi, Ibn Farid, Omar Hajjam, Dželaluddin Rumi i neki drugi. Prvi među njima, »veliki učitelj« gnose, Ibn Arabi, ovu pjesmu je čak i komentirao u jednom svom djelu.⁹ Tako će u tradiciji sufizma tragovi ove neoplatonističke vizije duše ostati sve do naših dana.¹⁰

O interesu za »Pjesmu o duši« još od vremena njena nastanka svjedoče brojni rukopisi koji se i danas nalaze u različitim zbirka-ma širom svijeta (u Istanbulu, Bagdadu, Kairu itd.). U nekima od njih uz tekst pjesme nalazimo i komentare, odnosno prijevode na različite svjetske jezike.¹¹

Naša kulturna javnost upoznata je sa ovom pjesmom preko prepjeva Tarika Haverića. Iako u krnjoj formi, bez nekoliko stihova utvrđenih u kritičkom izdanju pjesme i divanu filozofa, bez informacije o izvoru koji je korišten za prijevod, ovaj prepjev predstavlja koristan pokušaj, mada mislimo da je i ovog puta prijevod posredovan, što kod nas sve više postaje manir kada je riječ o prezentiranju nekih klasičnih djela sa arapskog jezika.¹²

Međutim, predmet ovog rada je prijevod »Pjesme o duši« na osmansko-turski jezik Ali-Dede Harimije Bošnjaka (umro 1007/1598.) poznatijeg u literaturi kao

8. Abu Ali Ibn Sina, *Kitâbu š-šifâ'*, al-Qâhira, 1952.

9. Muhyiddin Ibn Arabi, *An-Nahaġu l-mustaqîm*, (Ms. Dâru l-kutubi l-qawmiyya, G-3643, al-Qâhira).

10. Usp. Halid Hadžimulić, *Tajne duše*, Šebi Arus, Sarajevo, 1974, str. 36-45.

11. Usp. Fathullah Hulayf, *ibid.* str. 200-201.

12. Ibn Sina, *Pjesan o duši*, prepjev i kratka bilješka o autoru T. Haverić, Život, Sarajevo, 11-12/1981, str. 561-563. Na sličan način prevedena je i *Golubičina ogrlica* Ibn Hazm al-Andalusija, prvo sa francuskog (Usp. Ibn Hazm al-Andalusi, Golubičin đerdan ili o ljubavi i o ljubavnicima, preveli: Gordana Stojković i Aleksandar Badnjarević, /Novi Sad/, Matica srpska, (1962), str. 216 + 4), a potom novo izdanje vjerovatno usklađeno sa ruskim prijevodom (Usp. Ibn Hazm, Golubičina ogrlica, NIRO, »Književne novine«, Beograd, 1985, str. 202/1), te *Živi sin Budnog Ibn Tufajla* (Usp. Ibn Tufayl, Živi sin Budnog, prijevod, bilješke i pogovor T. Haverić, Veselin Masleša, biblioteka »Logos«, Sarajevo, 1958, str. 165.)

pisca »Evaila«, enciklopedijsko-historijskih i mističko-filozofskih traktata, što predstavlja, koliko nam je poznato, jedan od prvih prijevoda ove pjesme na osmansko-turski jezik. Budući da po pristupu pjesmi, unutrašnjoj i spoljnoj strukturi i jeziku čini specifičan hermeneutički pokušaj, mi ćemo se u daljem tekstu pozabaviti uglavnom karakteristikama ovog prijevoda.

Naime, poznato je da se Ali-Dede Harimija Bošnjak kao pisac i mistik formirao uglavnom, na tradiciji klasične arapske literature, osobito djelu Sujutija (umro 911/1505. g.) i Ibn Arabija (umro 638/1240. g.), njegovih učenika Dželaluddina Rumija (umro 672/1273. g.) i Sadrudina Konjavija (umro 672/1273. g.), te poznatog komentatora »Fususa« (Šârihu l-Fuṣuṣ) Bali efendije Sofijalija (umro 960/1552. g.) i Muslihuddina ibn Nurudin-zade Filibavija (umro 981/1573.) koji su zastupali učenje o »transcendentnom jedinstvu egzistencije« (waḥdatu l-wuġûd) i čovjeku kao »časnom sažetku« (al-muhtaṣaru š-šarîf). U tom smislu, on je prihvatio i njihovu mističko-filozofsku sliku svijeta koja ima određene karakteristike neoplatonizma, osobito kada je riječ o viziji duše i postizanja spoznaje, što je najvjerojatnije i glavni motiv da se prihvati prevođenje ove pjesme. Njegov prijevod, odnosno, prepjev Ibn Sinaove »Pjesme o duši« koja literarno transponira jednu takvu viziju duše, kao što ćemo vidjeti, sasvim je u duhu ovakve slike svijeta i opredjeljenja u okviru halvetijskog reda.

U dosadašnjoj literaturi koja tretira djelo Ali-Dede Harimije Bošnjaka ovaj prijevod se malo spominje. Po prvi put to je učinio Hazim Šabanović u »Književnosti Muslimana BiH na orijentalnim jezicima« ukazujući pri tom, pored ostalog, i na rukopis prijevoda »ajnije« koji se nalazi u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu.¹³ Rukovođeni ovim podacima, u toku naših istraživanja u okviru teme »Ali-Dede Bošnjak i njegovo djelo« mi smo pronašli još dva rukopisa njegova prijevoda ove Ibn Sinaove pjesme nalazeći pri tom i pjesnički pseudonim (mahlaš) Ali-Dede Bošnjaka »*Harimi*« koji susrećemo i u nekoliko drugih pjesama na arapskom i osmansko-turskom jeziku što je još uvijek predmet našeg ispitivanja.¹⁴ Prema tome, prvi od rukopisa Ali-Dedeovog prijevoda ove pjesme, na koji ukazuje i Hazim Šabanović, nalazi se u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu¹⁵, drugi u biblioteci Nuruosmaniyye u Istanbulu¹⁶, a treći u Nacionalnoj biblioteci Egipta u Kairu¹⁷. I dok prvi od navedenih rukopisa uz uvod na osmansko-turskom jeziku i tekst pjesme na arapskom sadrži samo prijevod, odnosno prepjev Ali-Dede Harimija Bošnjaka, druga dva rukopisa sadrže i jedan broj stihova o duši od našeg pjesnika. Uz ovo, kao i neke druge podatke sadržane u njegovoj ostavštini, došli smo do zaključka da je on, pored djela na arapskom jeziku, po kojim je postao slavan u svoje vrijeme, iza sebe ostavio i značajan broj stihova na arapskom i osmansko-turskom jeziku što ga predstavlja i kao izuzetnog pjesnika o čemu ćemo, međutim, pisati drugom prilikom.

Upuštajući se u čin prevođenja smisla ove pjesme sa arapskog na osmansko-turski jezik Ali-Dede se susreo sa nizom teškoća koje je trebao razriješiti i koje su normalne u ovakvim slučajevima. Budući da se radi o mističko-filozofskoj pjesmi

13. Hazim Šabanović, Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str. 101.

14. U divanskoj književnosti postoji još jedan pjesnik pod pseudonimom Harimi što donekle otežava identifikaciju. To je Muhamed Korkut b. Sultan Beyazid Harimi (umro 919/1513). Njegov divan i neki fragmenti čuvaju se u biblioteci Millet Fatih kth. u Istanbulu (Feyzullah ef. br. 605),

15. Sarajevo, Gazi Husrevbegova biblioteka, R-2995, fo 181-83.

16. Istanbul, Nuruosmaniyya kth. br. 3504/4, fol 1-5.

17. Kairo, biblioteka Dâru l-kutub, Magâmi' turki, Tal'at, br. 125, fol. 9b-12a.

utemeljenoj na tradiciji neoplatonizma, koja u islamskom kulturnom svijetu dobija specifičnu artikulaciju u djelima škole »falâsifa« i tesavufa, trebalo je, prije svega, voditi računa o sadržaju koji nudi jednu posebnu viziju duše. S druge strane, ovim činom prevođenja trebalo je očuvati i formalno-metričku strukturu pjesme koja je već bila poznata kao *Ibn Sinaova ajnija*.¹⁸ Da bi zadovoljio oba zahtjeva, tj. da očuva misaono-refleksivni nivo pjesme u odgovarajućoj poetskoj formi, on je po našem mišljenju, bio prisiljen da se, bar u pojedinim stihovima, odluči na prepjev upuštajući se time u specifičnu hermeneutičku djelatnost, u avanturu interpretacije koja obezbjeđuje razumijevanje. U skladu sa tom nakanom, prijevod pjesme je i počeo kratkim uvodom čija svrha je da dâ potrebna objašnjenja o motivima prevođenja, s jedne strane, i ukaže na teškoće i mogući postupak budući da se radi o »rješenju zagonetke« i raskrivanju tajni pjesme, s druge strane.

U uvodu koji se sastoji od pet stihova Ali-Dede Harimi Bošnjak određuje, dakle, svoj stav prema pjesmi, pjesniku i prevođenju. U tom kontekstu on posebno ističe da se radi o pjesniku-filozofu, najvećem među mudracima svog vremena čija pjesma predstavlja »nisku riječi sa Ploče znanja« i »dragulje značenja iz mora mudrosti« koje je on izabrao u želji da ih pretoči na osmansko-turski jezik. Ukazujući potom da »Pjesma o duši« predstavlja jedinstven opis duše čija dubina i ljepota stiha po njegovom mišljenju svijetli među drugim pjesmama posvećenim duši »poput zvijezda Vlašića«, on ujedno ukazuje i na teškoće prevodioca čiji je zadatak prvenstveno da razriješni njen svijet simbola i u odgovarajućem postupku »jezičke igre« prenese do čitaoca tajnu njene sadržine. U posljednjem stihu uvoda naveden je i njegov pjesnički pseudonim Harimi koji nam, pored ostalog, pomaže u sigurnijoj identifikaciji prijevoda. Naime, Harimi je ovdje taj što »razrješava tajnu«, odnosno, »znalac tajne mudrosti« (Anî fekkeyle Harimi bir hakîmî râzdâr).

Nakon uvodnih stihova slijedi prijevod, odnosno prepjev kaside kojim autor nudi smisao Ibn Sinaove pjesme na osmansko-turskom jeziku nastojeći pri tom, kao što smo spomenuli, da sačuva i formalno-metričku strukturu i misaono-refleksivni nivo, tj. sadržaj. Jezik predrzumijevanja, tj. osmansko-turski u ovom postupku, služi prevodiocu kao njegovo osnovno uporište iako je sam, koliko nam je poznato, možda čak bolje poznao arapski jezik na kojem je napisao i većinu svojih djela. Pristupajući tekstu pjesme čiji smisao interpretira i tako mnogoznačnost simola svodi na jednoznačnost interpretacije, on pokušava da u ovom postupku pjesmu dovede do potpunog razumijevanja koliko je to uopće moguće kada je riječ o filozofsko-mističkoj poeziji. Stoga se prevođenje doima kao svojevrsno čitanje poezije, istinsko sporazumijevanje. U različitim stihovima, kao što ćemo to vidjeti, on to čini s manje ili više uspjeha, budući da rezultat prevođenja umnogome zavisi i od forme i sadržaja stiha u originalnom tekstu. Tamo gdje se »jezičke igre« direktno podudaraju, na tzv. mjestima ekonomije smisla i razumijevanja, odnosno, čitanja, prijevod se čini vrlo jednostavnim i gotovo bukvalnim prenošenjem značenja. U ovom slučaju to je, po našem mišljenju, ostvareno u sljedećim stihovima: 3, 4, 5, 8, 10, 11, 14, 15, 16, 19 i 20. Za ilustraciju mi ćemo ovdje navesti nekoliko primjera donoseći uporedo u bukvalnom prijevodu, koliko je to uopće moguće, stihove originala i stihove prijevoda. Tako na primjer, treći stih ove kaside na arapskom jeziku glasi ovako:

3. Vaşalat 'alâ kurhin ilayka wa rubbamâ
Karihât firâqaka wa hiya dâtu tafağğ'u'i.

18. Naziv »ayniyya«, »dâliyya«, »lâmiyya« i sl. prema pravilima arapske metrike daje se pjesmi na osnovu »osnovnog konsonanta« (ar-rawy) rime što se na kraju svakog stiha ponavlja. Usp. H. M. Behililović, *Arapska metrika za IV razred bosansko-hercegovačkih gimnazija*, Sarajevo, 1915, str. 41-42.

Prijevod:

Protivno vlastitoj volji do tebe došla je, a možda
Primorana napusti te uz golemu trpnju i boli.

Na osmansko-turski jezik Ali-Dede to prevodi ovako:

3. Oldu teklifle vasil sana bû verka-i cân
Heykelinden ayrı olmak istemez ol ehl-i zâr.

što u prijevodu na naš jezik znači:

Opterećena do tebe je došla ova golubica, duša,
Ne želeći da se odvoji od tog bića, uplakana.

U osmom stihu ove kaside to izgleda ovako:

8. Tabkî idâ dakarat uhdan bi l-ḥamâ
Bi madâmi'a tahmî wa lam tataqattai.

Prijevod:

Plače kad sjeti se vremena u dalekom kraju
Suze joj teku stalno, ne prestaju.

Na osmansko-turski jezik ovaj stih je preveden ovako:

8. Aġlâr ol yad eylese kuy-i ezelde ahdlerin
Yaş akar durmaz dama dem gözlerinden seyl vâr.

Prijevod na naš jezik:

Sa tim sjećanjem na iskonsko sklonište ona plače,
Bez prestanka, suze joj kao bujice iz očiju teku.

S druge strane, mjesta gdje dolazi do »razmimoilaženja igara« koja u ovakvim slučajevima često može da nosi jalovost interpretacije, kod Ali-Dede Harimija Bošnjaka, tačnije, ovdje, u ovom prijevodu, predstavljaju, po našem mišljenju samo mjesta formalno-jezičke nepodudarnosti. U pogledu prenošenja smisla i značenja teksta, ovdje su, uglavnom ispunjeni osnovni uvjeti hermeneutičkog postupka koji, u stvari, na pravi način i dovodi stihove do razumijevanja. Rukovođen jasnim pretpostavkama predrazumijevanja, prevodilac u ovim stihovima originalu daje vlastite rime i stil, nudeći tako u prijevodu na osmansko-turskom jeziku reklo bi se, i vlastite stihove kojim izražava, bolje reći pogađa misli Ibn Sinaa. Koliko je u tome uspio, možemo vidjeti iz uporednog prijevoda originala i prijevoda na turski nekoliko stihova. Tako na primjer, dok u prvom polustihu drugog stiha Ibn Sina pjeva: Mahġûbatun 'an kulli muqlatin nâzirî (Zakrita od oka svakog ko gleda je), on to prevodi ovako: Zâhîren mahcûbedir Ankâ gibi her dideden (Izvanjski skrivena od svakog oka kao Feniks). Dok Ibn Sina u drugom polustihu piše: Wa hiya l-latî safarat wa lam tatabarqâ'î (Skinula je veo, nije se koprenom skrila), on prevodi: Yuzende bû nâtika bir dahî olmaz perdedâr (Na svome licu ova duša nema više vela) itd. Sličan postupak primjenjen je i u mnogim drugim stihovima, a u nekim, osobito onim koji su na arapskom rezultat »jezičke igre« specifične za arapski jezik, prevodilac je potpuno odustao od bukvalnog prijevoda. Takvi su posebno šesti i sedmi stih koji u originalu glase:

Ḥattâ idâ ittaşalat bi hâ'i hubûtihâ
'An mîmi markazihâ bi dâti l-aġra'i,
'Aliqat bihâ tâ u t-ṭaqîli fa aşbahat
Bayna l-ma'âlimi wa t-ṭulû'i l-huḍa'i.

Doslovno prevedeno to znači:

Tako, kad dodirnu »pe« od »padati«,
Iz »ce« svog centra u prostranom kraju,
Pristade uz nju »te« teškoće i nađe se,
medj' znamenjem i ostacima ruševnim.

Na osmansko-turski jezik Ali-Dede to prevodi ovako:

Merkezinden ayrılıp oldu cû süfle müttesil,
Âşyân-i cân-i kayd ana bû cây-i intizâr,
Boynuna teklifle bend oldu yanî tevk-i ten,
Düşdü âsâr-i alâim kaydına leyl-i nehâr.

U prijevodu na naš jezik to znači:

Odvoji se od svog centra i kad spoji se sa nedoličnim,
Gnijezdo duše veza se za ovo mjesto čekanja,
Za vrat veza obavezu, ogrlicu teškoća,
Tragovi znamenja danonoćno padaju na nju.

U pogledu formalno-metričke strukture kaside, Ali-Dede je također bio vrlo brižljiv i strpljiv. Istina, kao što smo vidjeli iz navedenih primjera, prijevod je dat u nešto modificiranom petom metru arapske metrike, kamilu (al-Kâmil), a osnovni konsonant rime, »'ayn« u originalu pjesme na arapskom jeziku zamijenjen je konsonantom »râ« tako da je to u prijevodu na osmansko-turski jezik »râ'iyya«, pa umjesto završetka »wa tamattu'i«, »tatabarqa'i«, »tafağu'i«, »al-balqa'i« itd. imamo sljedeće završetke: »bir yâr var«, »perdedâr«, »ehl-i zâr«, »ihtiyâr« itd. Dajući na ovaj način vlastitu rimu Ibn Sinaovoj ajnijji, on je uspio i formalno da pretoči pjesmu, prenese značenja iz tog »mora mudrosti« kako je nagovijestio u uvodu i dá stihove koji su plod studioznog »čitanja« i uspješne »jezičke igre«.

U ovom radu mi ćemo predstaviti prijevod »Pjesme o duši« na osmansko-turski jezik prema rukopisu br. 2995 iz Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu. Prijevod počinje naslovom pjesme sa bilješkom prepisivača o prevodiocu, nakon čega slijede uvodni stihovi prevodioca u transliteraciji latinicom i prijevodu na naš jezik, a zatim stihovi pjesme na arapskom sa uporednim prijevodom na osmansko-turski jezik, te naš prijevod pjesme na srpskohrvatski jezik sa arapskog originala:

Naslov:

Terceme-i kaside-i rûhâniyye ki enver-i hukemâ sultân-i kasâid gûyend ki kudve-i erbâb-i hikmet Ibn Sinâ der vâf-i nâtika tertîb ve nazm kerde est bade terceme kerde Ali-Dede, şeyh-i sâbik-i Turbe-i Siketvar.

Prijevod:

Prijevod »Pjesme o duši« koju je spjevao najveći mudrac, bard i uzor mudrosti, Ibn Sina, opisujući dušu, a zatim, prijevod Ali-Dedea, bivšeg šejha Turbeta pod Sigetom.

Uvodni stihovi:

Bahr-i hikmetten alıp bir nice durr-i manâdâr
Akd-i nazmen marifet levhinde kıldım ihtiyâr.
Bir gûher dir ehl-i hikmet cümle sarrafe onun,
Hakka-i hikmette yoktur böyle âlî yâdigâr.
Kidve-i erbâb hikmet Ibn Sina zemân,
Genci hikmetten gevherler kıldı nazmında nessâr.
Nâtika vâfında nazm etti hakâik akdîmî,

Evcî hikmette Sureyyâ gibi şuledâr.
 Bir muamma-i hakiki der Şehâ irfân-i nefis,
 Anî fekkeyleyler Harîmî bir hakîmî râzdâr.

Prijevod:

Iz mora mudrosti uzeš brojne bisere značenja,
 Izabrah nisku stihova na Ploči saznanja.
 To je samo dragulj, a svi mudraci su epigoni,
 U riznici mudrosti ravna mu nema po vrijednosti.
 Uzor mudraca svog vremena, Ibn Sina,
 Smaragde iz riznice mudrosti on prosipa u stihu.
 U opisu duše nanizao je niske istine,
 Na Parnasu što svijetle poput zvijezda Vlašića.
 Ovo je gospodaru istinska tajna spoznaje duše,
 A razriješio je Harimi, znalac tajne mudrosti.

Stihovi »Pjesme o duši« na arapskom jeziku transkribirani latinicom sa uporednim prijevodom Ali-Dede Harimije Bošnjaka na osmansko-turski jezik u transliteraciji:

1. Habaţat ilayka mina l-maĥalli l-'arfa'i,¹⁹
 Warqâ'u dâtu ta'azzuzin wa tamattu'i.²⁰
 Kuvetiyle sâhib-i izzet çû şâh-i nâmdâr
 Indi verkâ cay-i alâdan sana bir yâr var.
2. Maĥgûbatun 'an kulli muqlatin nażirî,²¹
 wa hiya l-latî safarat wa lam tatabarqa'i.
 Zâhiren maĥcûbedir Ankâ gibi her dîdeden,
 Yüzün bû nâtika bir dahî olmaz perdedâr.
3. Waşalat 'alâ kurhin ilayka wa rubbamâ,
 Karihat firâqaka wa hiya dâtu tafaġġu'i.
 Oldu teklifle vasil sana bû verka-i cân
 Heykelinden ayrı olmak istemez ol ehl-i zâr.
4. Anifat wa mâ waşalat²² fa lammâ wâsalat,
 Alifat²³ muġâwarata l-harâbi l-balqa'i
 Heykeline eyledi arâz vuslet buldu çûn,
 Bû fenâ sahraya ülfet eyledi bî ihtiyâr.
5. Wa azunnuhâ nasiyat 'uhûdan bi l-ĥamâ,
 Wa manâzila bi firâġihâ lam taqna'i
 Anlarîm verka unuttu kûy-i kurbet ahdlarîn,
 Hem nice menzil dahî kalmazdî anlarsîz karâr.
6. Ĥattâ idâ ittaşalat bi hâ'i hubûṭihâ
 'An mîmi²⁴ markazihâ bi dâti l-aġra'i.
 Merkezinden ayrılıp oldu cu süfle muttesil,

19. Budući da postoje neke manje razlike između teksta pjesme na arapskom jeziku u ovom rukopisu i tekstu utvrđenog u divanu Ibn Sinaa, odnosno kod Hulajfa, u fusnotama uz ovaj tekst mi ćemo dati kratke napomene. Rukopis iz divana ovdje će biti označen kao R-1, a tekst Hulajfa kao R-2.

20. U R-1 i R-2 umjesto at-tamattu'i stoji »at-tamannui« što sam se čini tačnijim i logičnijim.

21. Umjesto izraza »nâżirî« u R-1 i R-2 stoji »ârifi« što u osnovi ne mijenja mnogo značenje.

22. Umjesto izraza »waşalat« u R-1 stoji »ansat«, a u R-2 »alifat«

23. Umjesto glagola »alifat« koji se nalazi i u R-1 u R-2 stoji glagol »ansat«.

24. Umjesto prijedloga »'an« u R-1 i R-2 stoji prijedlog »fî«.

Âşyân-i cân-i kayd ana bû cay-i intizâr.

7. 'Aqilat²⁵ bihâ tâ'u t-taqîli fa aşbaḥat,
Bayna l-ma'âlimi wa t-ḥulû i l-huḍa'i.

Boynuna tekliḥle bend oldu yâni tavk-i ten,
Düşdü âsâr-i alâyim kaydına leyl-i nehâr.

8. Tabkî idâ dakarat 'uhudan²⁶ bi l-ḥamâ,
Bi madâmi'a tahmî wa lam²⁷ tataqaḥa'i.

Aḡlâr ol yâd eylese kûy-i ezelde ahdlerin,
Yaş akar durmaz dema dem gözlerinden seyl var.

9. Wa tazîllu sâḡi' atan²⁸ 'alâ d-dimani l-latî,
Darisat bi takrâri r-riyâḡi l-arba'i.

Eyler ol verkâ terennum cay-i viran üzere,
Âşyân idi ana yîktî mukerrer bâd-i câr.

10. Id²⁹'âqahâ şaraku l-kaṭîfi fa şaddahâ,
Qafaşun 'ani l-awḡi l-faşîḡi marba'i³⁰.

Men kildî çun anî cism-i kesifi damla,
Yüce menzilden anî sayd eyledi boynunda bâr.

11. Ḥattâ idâ qaruba l-maysaru mina³¹ l-ḥamâ,
Wa danâ r-raḡîlu ilâ l-faḍâi l-awsa'i

Çûn yakîn oldu şehâ seyri bû fânî âleme,
Erzi rihlet menzili ola fezâ-i hoş guvâr.

12. Wa ġadat³² mufâraqatan li kulli muḡallafin,
'Anhâ ḡalîfu t-turâbi ġayru l-muşabba'i³³.

Ayrî düstü bû bedenden cümle varından geçip,
Ol humaya âlem-i hâkî deḡil cây-i karâr.

13. Wa ġadat tuġarridu fawqa dîrwatin şâhiqin,
Wa l-'ilmu yarfa'u kulla man lam yurfa'i³⁴.

Yüce üstünde gûyâ bülbül-i seydâ gibi,
Ilim ref eyler denî-i baş üzere tâc-i var.

14. Haġa'at³⁵ wa qad kuşifa l-ġiṭa'u fa abşarat,
Mâ laysa yudraku bi l-'uyûni l-huġġa'i.

Çeşm-i verkâ uyudu acildi gönlünden ġitâ,
Gördü esyâ-yi kî görmez anî çeşm-i hâb-i dâr.

25. U ovom rukopisu očito da je došlo do zamjene konzonanata pri prepisivanju glagola pa umjesto »'aliqat« kako stoji u R-1 i R-2 piše »aqilat«.

26. U R-1 umjesto »'uhûdan« stoji »ġiwaran«.

27. U R-1 umjesto »lam« stoji »lamma« što je potom u bilješci na osnovu napomene na margini rukopisa ispravljeno.

28. U R-1 umjesto »sâḡi'atan« stoji »sâḡimatan«, a Hulajf u fusnoti navodi i druge varijante. Vidjeti, R-2, Hulayf, nav. d. str. 150.

29. U R-2 »idâ« umjesto »id«.

30. U R-1 umjesto »al-marba'i« stoji »al-arba'i«.

31. U R-1 i R-2 »al-masîru« umjesto »al-maysaru«, zatim u R-2 prijedlog »ilâ« umjesto »min« što je, po našem mišljenju logičnije.

32. U R-1 »âdat« umjesto »ġadat«.

33. U R-1 i R-2 umjesto »muşabba'i« stoji »muşayya'i«.

34. Umjesto ovog polustiha u R-1 stoji »Sâmin ilâ qa'ri l-adîdi l-awḍa'i«, dakle sasvim drugi tekst.

35. U R-1 umjesto »Haġa'at« stoji glagol »Saġa'at«. Pored toga, treba napomenuti da se ovaj stih u R-1 i R-2 nalazi kao trinaesti stih pjesme, dakle ispred stiha »Wa tagaridu...«.

15. Fa ayyi šay'in³⁶ ahbaṭaṭ min šâmiḥin,
 'Âlin ilâ l-qa'ri l-ḥaḍîḍi l-awda'i.
 Kûh-i bâlâdan acep verkâ niçin etti nuzûl,
 Bû harâb süfle indi ana ca(y) oldu kenâr.
16. In kâna ahbaṭahâ³⁷ l-ilâhu li ḥikmatin,
 Ṭuwiyyat 'alâ l-faddi l-labîbi l-awza'i.
 Hikmet için ger Hudâ bû rûhu inzâl eyledi,
 Merd-i dâna üzere cem oldu o hikmet-i âşikâr.
17. Fa hubûṭuhâ in kâna ḍarbata lâzibin,
 Li takûna sâmi'atan limâ³⁸ lam tusma'i.
 Lâzim ise ger hubût âlem-i teklife ger,
 Eyleyle ta gûş pendî olmaya furset güzâr.
18. Wa takûna³⁹ 'âlimatan bi kulli ḥafiyatin⁴⁰,
 Fi l-'âlamayni fa ḥarquhâ lam yurqa'i.
 İnmiş ise âlemin sîrrîna ârif olmağa,
 Muḥabber olmadı kesti oldu ehl-i intizâr.
19. Wa hiya l-latî qata'a z-zamânu ṭariqahâ,
 Hattâ laqad ğarabat bi ğayri⁴¹ l-matla'i.
 Ahîni kat eyledi seyrinde ayyâr-i zemân,
 Gitti kalmaz bir dahî bû kâr bâne itibâr.
20. Fa ka'annamâ⁴² barqun ta'annaqa⁴³ bi l-ḥamâ,
 Tumma -inṭavâ fa ka'annahû lam yalma'i.
 Tarfe-i ayn içre gûyâ indi verkâ âleme,
 Yine gitti olmadı gûyâ bû bezme şemi dâr.
21. Fa an'im bi raddi ğawâbin lastu bi fâhişin,
 'Anhu fa nûru l-'ilmi dâtu tala'lu'i.⁴⁴
 Ver cevabın var ise yâni hakim saile,
 İlm-i hikmet pertevi dillerde hur sule dâr.

Prijevod sa arapskog jezika:

1. Sa najvišeg mjesta pala je do tebe ravno
 Golubica moćna i nedostupna,
2. Zakrita od očiju svakog ko gleda je,
 Ona je skinula veo, nije se koprenom skrila.
3. Protivno vlastitoj volji do tebe došla je, a možda,
 Primorana napusti te uz golemu trpnju i boli.

36. U R-2 umjesto »Fa ayya šay'in« stoji »Fa li ayyi šay'in«. Ovaj stih, međutim i ne postoji u tekstu R-1.

37. Umjesto »ahbaṭahâ« u R-1 i R-2 stoji glagol »arsalahâ«.

38. U R-2 »bimâ« umjesto »limâ«.

39. U R-1 i R-2 »Wa ta'ûda«.

40. U R-2 »ḥaḍîḍatin« što je ispravljeno i u fusnoti R-1 na osnovnu napomene na margini rukopisa.

41. U R-1 »bi'ayni l-matla'i«. Slična grafija je i u rukopisu GHB, ali se tačka nalazi na »aynu«, pa smo to čitali kao »g«.

42. U R-1 i R-2 »Fa ka'annahâ«.

43. U R-1 i R-2 »ta'allaha«, a u fusnoti R-1 čak »ta'arrada«.

44. Ovog, posljednjeg stiha nema ni u R-1 ni u R-2, ali se u komentaru pjesme u rukopisu iz biblioteke Naruosmanije navodi da se susreće u nekim rukopisima.

4. Osjećala odvratnost tek što stigla je, a kad nastavi,
Naviknu susjedstvo ruševnog svijeta i pustoši.
5. Mislim da zaboravila je obećanja iz dalekog kraja,
Stanište bivše da napusti nije joj godilo.
6. Tako kad dodirnu »pe« od »padati«
Iz »ce« od »centra« svog, u prostranom kraju,
7. Pristade uz nju »te« »teškoće« i nađe se,
Međ' znamenjem i ostacima ruševnim.
8. Plače kad sjeti se vremena u dalekom kraju,
Suze joj teku stalno, ne prestaju.
9. Jeca bez prestanka nad mjestom ruševnim što je,
Istrulo od vjetrova neprestanih, sa sve četiri strane.
10. Jer mreža ne daje joj i odbi je gusto pletena,
Krlетка od vrha prostranog staništa.
11. Zato kad joj se primaknu put iz zabrana
I putovanje dođe ka kosmičkom prostranstvu.
12. Ode ostavljajući sve iza sebe,
Zavještajući to zemlji nezasitoj.
13. Ranim jutrom oglasila se gugutom nad velikim vrhom,
Jer znanje uzvisuje svakog ko uzdignut nije.
14. Zaspala je, a kada se digao zastor ugleda,
Ono što ne vidi se očima snenim,
15. Šta je to što spusti je sa vrhunca najvišeg,
Dolje do na dno, u podnožje samo.
16. Da li je spusti božanstvo sa nakanom mudrom,
To i najumnijem znalcu skriveno ostaje.
17. Ako je njen pad udarac zle sudbine,
To je da čuje ono što čuti ne može.
18. Da tako sazna sve što je skriveno,
Na oba svijeta dok mrlja joj ostaje.
19. Ona je ta što vrijeme presječe joj put,
I tako zađe bez ponovnog izlaska.
20. Kao da je munja što zasja u zabranjenom kraju,
A potom se ugasi kao da nikad sjala nije.
21. Pa, izvoli, daj odgovor, ja to ne tražim,
Jer svjetlo spoznaje samo po sebi blista.

R e z i m e

PREVOĐENJE KAO HERMENEUTIČKI POSTUPAK

Predmet ovog rada je poznata »Pjesma o duši« islamskog filozofa Ibn Sinaa (Avicene) i njen, po svemu sudeći, prvi prijevod sa arapskog na osmansko-turski jezik koji je izvršio Ali-Dede Harimi Bošnjak u šesnaestom stoljeću. Budući da u književno-historijskoj literaturi postoje divergentna mišljenja o ovoj pjesmi u pogledu njene pripadnosti Ibn Sinau i njenim književno-umjetničkim vrijednostima, u uvodu rada razmatrana su neka od ovih stanovišta između kojih se ističe stav Fathullaha Hulajfa o »Pjesmi o duši« kao remek djelu refleksivne poezije, te njenom značaju u artikulaciji neoplatonističke vizije duše u orijentalno-islamskom kulturnom svijetu što će imati značajnog uticaja na brojne sufijski orijentirane pisce i pjesnike: Ibn Arabija, Ibn Farida, Hājjama, Dželaludin Rumija itd.

Govoreći o prijevodu pjesme na osmansko-turski jezik na osnovu sačuvanih rukopisa iz Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu, biblioteke Nuruosmaniyye u Istanbulu i Egipatske Nacionalne biblioteke u Kairu, ovdje se posebno ističe Ali-Dedeov prevodilački postupak, odnosno, »jezička igra« kojom se razrješava simbolička pjesme i njena mnogoznačnost prenosi u jednoznačnu interpretaciju tako da se prijevod doima kao svojevrsno čitanje pjesme. To je pokazano na primjeru nekoliko stihova u kojima se prevođenje pokazuje kao jednostavno pretakanje značenja teksta sa jednog jezika na drugi, dovođenje do razumijevanja pjesme i istovremeno čuvanje njene formalno-jezičke strukture.

U drugom dijelu rada donesen je u transkripciji latinicom tekst pjesme na arapskom jeziku sa uporednim prijevodom na osmansko-turski jezik u transliteraciji. te prijevod autora ovog rada sa arapskog na sh.jezik.

S u m m a r y

TRANSLATION AS AN ACT OF INTERPRETATION

The subject of this paper is the famous »Poem about the Soul« written by the Islamic philosopher Ibn Sina (Avicena) and its first translation from Arabic into the Ottoman-Turkish language by Ali-Dede Harimi Bošnjak in the sixteenth century. Since literary historians hold divergent opinions about this poem regarding its origin (whether it was written by Ibn Sina or not) and literary-artistic values, the introduction of this work deals with some of these aspects, particularly with the view of Fathullah Hulayf that the »Poem about the Soul« is a masterpiece of reflective poetry and is important for its articulation of the neoplatonic vision of the soul in the oriental-Islamic cultural world, which had had an important influence upon numerous *sūfi* writers and poets: Ibn Arabi, Ibn Farid, Hayyam, Gelaludin Rumī etc.

In dealing with the translation of the poem into the Ottoman-Turkish language on the basis of the manuscripts preserved in Gazi Husrev-bey's Library in Sarajevo, the Nuruosmaniyye Library in Istanbul and the Egyptian national Library in Cairo, Ali-Dede's method of translation is particularly emphasized, that is his »play of words« which reveals the symbolism of the poem and transforms its various meanings

into one interpretation, so that translation gives the impression of being a kind of reading of the poem. This is shown by the example of several verses in which the translation appears to be merely a transformation of the meanings of the text from one language to another, assisting understanding of the poem and, at the same time, preserving its formal and linguistic structure.

The second part of the paper contains a transcription of the Arabic poem in Latin letters with a parallel transliteration of the Ottoman-Turkish translation, and, finally, a translation of this poem from Arabic into Serbo-Croatian, made by the author of this paper.